

# Eesti veemajanduse kestlikuks muutmise analüüsid ja tegevuskava

# 4

## Konsolideerimisvõimaluste ülevaade

---

Eesti valitsus on viimistlemas õigusakti, millega määratakse kindlaks vee- ja kanalisatsiooniteenuste osutamise tulevikusuund. Siinne ülevaade kajastab peamisi sõnumeid, mis tulenevad käimasolevast valdkonnapoliitika dialoogist. Rõhuasetus on laiematel konsolideerimisvõimalustel (ühinemise kui ainuvõimaliku lahenduse asemel) ja vabatahtlikku protsessi toetavatel stiimulitel.

---

## 4.1. Taustteave

Eesti keskkonnaministeerium koos teiste valitsusasutuste (rahandusministeerium ja avaliku halduse minister), Euroopa Komisjoni reformipeadirektoraadi ning OECDga loovad partnerluse, et suurendada Eestis veevarustus- ja kanalisatsiooniteenuste kestlikkust. Projekt aitab koostada vee-ettevõtete sektori konsolideerimise tegevuskava, mida on Eestis vaja kestliku ja sotsiaalselt vastuvõetava rahastamisstrateegia ning laiema veemajandusreformi jaoks.

Käesolev dokument sisaldab ülevaadet Eestis vee- ja kanalisatsiooniteenuste osutamise konsolideerimise võimalikest variantidest ning võimaliku üldise lähenemisviisi põhijoontest. Üksikasjalikumaid ja tehnilisi küsimusi, mis puudutavad õigusraamistiku võimalikke muudatusi, hindade kehtestamist ning tulemuslikkuse stiimulite edasist kasutamist, käsitletakse dokumendis nr 5.

Allpool esitatud lähenemisviisi kohaselt käsitletakse ja edendatakse konsolideerimist kui protsessi, mis võib võtta erinevaid aja jooksul väljakujunevaid vorme. Selle lähenemisviisi väljatöötamisel oli oluline osa rahvusvahelisel seminaril, kus osales suur hulk erisuguste kogemustega rahvusvahelisi osalejaid. Muu hulgas osutavad need kogemused sellele, et tegevuse koordineerimisest tuleneva kasu saavutamiseks on väga erinevaid viise ja et konsolideerimise eri vormid võivad riigis eksisteerida kõrvuti, kajastades tähelepanuväärseid erinevusi lahendamist vajavate probleemide laadis (arvestades näiteks vee-ettevõtete teenindatava elanikkonna tiheduse erinevusi eri piirkondades). Allpool käsitatakse seda asjaolu konsolideerimise lähenemisviisi väljatöötamise seisukohast väga olulise tegurina, võttes eelkõige arvesse erinevaid Eestis valitsevaid tingimusi teenuste osutamisel ja poliitika keskendumist konsolideerimise saavutamisele vabatahtlikkuse alusel.

Esimeses jaos käsitletakse konsolideerimise vajalikkust, pidades silmas sellest tulenevat potentsiaalset kasu nii tegevuse tõhususe kui ka arengu- ja investeerimiskavade tõhususe mõttes. Samuti selgitatakse, miks praegu on õige aeg kiirendada konsolideerimise poole liikumist. Teises jaos esitatakse konsolideerimise stiimulid, mis võivad toetada alt üles suunatud vabatahtlikku protsessi Eestis. Samuti uuritakse, milline võib olla konsolideerimisega seotud praktiliste poliitikavalikute mõju Eesti kontekstis.

## 4.2. Konsolideerimisreformi kontseptuaalne raamistik

Selles jaos käsitletakse esmalt kokkuvõtlikult vee- ja kanalisatsiooniteenuste osutamise reformimise vajalikkust, tuues esile mõned põhjused, miks konsolideerimine on oluline eelseisvate tõhususe ja sellega seotud taskukohasusega seotud probleemide lahendamise seisukohast. Seejärel eristatakse keskendumist geograafilisel koondumisel põhinevale konsolideerimismudelile, mille puhul hästi toimivad ettevõtted omandavad aegamööda väiksemad ja nõrgemad ettevõtted, ning laiemat ja avatumat lähenemisviisi, mis võib hõlmata mitmesuguseid konsolideerimise mudeleid ja vorme, sealhulgas ettevõtete geograafilist ühinemist, ent ka mitmesuguseid ühistegevuse vorme, mis ei eelda ettevõtete ühinemist ja võivad olla seotud konkreetsete funktsioonide jagatud täitmisega. Põhimõtteliselt võib konsolideerimisest tulenevat kasu saavutada ükskõik millisel neist viisidest ning rahvusvaheline kogemus näitab, et selleks saab kasutada erinevaid struktuure.

Käesoleva jao lõpetuseks rõhutatakse, et Eesti vee- ja kanalisatsiooniteenuste sektoris tõenäoliselt kõige paremini sobiva ja rakendatava lähenemisviisi valimisel on võtmeteguriks eesmärk saavutada konsolideerimine vabatahtlikkuse alusel. Eelkõige tähendab see, et tuleb hoolikalt kaaluda, mil määral võivad erinevad lähenemisviisid ühtida eri ettevõtete ja nende omanikust omavalitsuste stiimulitega. Järgmises jaos käsitletakse stiimuliprobleemi üksikasjalikumalt, tuues esile, mil määral võib stiimulitega seotud mõju vähendada ainult vabatahtlikkuse põhineva piirkondliku koondumise mudelile keskenduva lähenemisviisi tulemuslikkust. See kinnitab, et paindlik lähenemisviis, mis hõlmab erinevaid konsolideerimisviise, võib olla pragmaatiline ja mõjus lahendus.

#### 4.2.1. Reformi vajalikkus ja konsolideerimisest saadava kasu ulatus

Nagu dokumendis nr 2 olevas aruandes märgiti, on sidusrühmad suuresti ühel meelel selles, et praegune vee- ja kanalisatsiooniteenuste osutamise korraldus Eestis ei ole jätkusuutlik. Pärast Euroopa Liiduga ühinemist on Eesti vee- ja kanalisatsiooniteenuste sektori taristusse tehtud märkimisväärseid investeeringuid, mis on toonud palju kasu nii teenuste kvaliteedi kui ka keskkonnakaitse mõttes. Parenduste tegemine on siiski suuresti sõltunud ELi rahalistest vahenditest, mis on viimastel aastatel moodustanud umbes poole Eesti vee- ja kanalisatsiooniteenuste sektori kogukuludest ning ligikaudu 85% kapitalimahutuste kuludest.<sup>1</sup> Euroopa Komisjon on teada andnud, et sektori rahaline toetamine lõpetatakse järk-järgult, ja Eesti rahandusministeerium on kinnitanud, et liidu toetust ei asendata riikliku rahastamisega. Seda arvesse võttes on vaja välja töötada rahaliselt jätkusuutlik ja sotsiaalselt vastuvõetav rahastamismudel, mis põhineb senistel ja eeldatavatel tulevastel vee- ja kanalisatsiooniteenuste hindadel.

Aja jooksul on vaja teha märkimisväärseid lisainvesteeringuid nii olemasolevate varade (sealhulgas ELi toetuste abil rahastatud varade) säilitamiseks (ja vajaduse korral asendamiseks) kui ka puhastusprotsesside parendamiseks, et täita praeguseid ja tulevase nõuetele vastavuse kohustusi. Seetõttu on võimalik, et sellest tulenevalt tekivad aja jooksul märkimisväärsed pinged seoses vee- ja kanalisatsiooniteenuste eest esitatavate suuremate arvete taskukohasuse ja vastuvõetavusega. Kuigi koroonaviirushaiguse pandeemia mõju demograafilistele muutustele on veel ebaselge, osutavad pandeemiaeelsed prognoosid suundumustele, mis süvendavad rahaprobleeme, eriti neis Eesti piirkondades, kus prognoositakse elanikkonna suurt vähenemist.

Tulevaste investeerimisvajaduste tõenäoline ulatus ja iseloom tekitab märkimisväärseid kartusi, et vee- ja kanalisatsiooniteenuste sektori (selle praegusel kujul) rahaline ja tehniline suutlikkus töötada välja ja tõhusalt rakendada asjakohaseid tööprogramme ei ole piisav. Nende kartuste tõttu rõhutataksegi kasu, mida võiks tuua sektori ulatuslikum konsolideerimine. Eesti vee- ja kanalisatsiooniteenuste sektori majanduslikud tunnusjooned (eelkõige võimalused saavutada mastaabi- ja tihedussäästu asjakohase tegevuse elluviimisel) ning asjaolu, et sektor on endiselt väga killustunud (2018. aastal tegutses Eestis 177 vee-ettevõtet), osutavad kindlalt sellele, et konsolideerimise kaudu võib olla võimalik saada märgatavat kasu. See võib olla oluline:

- teenuste tõhusa osutamise ja kavandatud investeeringute tulemusliku elluviimise seisukohast ning
- tulevaste teenuse- ja investeerimisvajaduste tõhusa kindlaksmääramise ja planeerimise seisukohast.

#### *Teenuste tõhus osutamine ja kavandatud investeeringute tulemuslik elluviimine*

Konsolideerimine võib pakkuda mitmeid võimalusi parandada teenuste ja kavandatud investeeringute tõhusust, sealhulgas potentsiaalselt järgmiste meetmete kaudu:

- planeeritud tööde, näiteks parendusprojektide (nt uue puhastustehnoloogia kasutuselevõtmine), varade renoveerimise/asendamise ning rutiinse seire, remondi ja hoolduse tõhusam kavandamine ja rahastamine ning nende tööde jaoks tööjõu tõhusam palkamine. Konsolideerimine võib võimaldada (piirkondadevahelise koordineerituma lähenemisviisi kasutamise kaudu) aja jooksul tasandada keerulisemalt rahastatavaid ja hallatavaid ebaühtlaseid vajadusi ning tagada nende vajaduste tarbeks parema tehnilise suutlikkuse;
- plaaniväliste tööde, näiteks torude lõhkemise, kanalisatsioonitorustiku rikete jms vahejuhtumite korral vajalike tööde tõhusam haldamine. Seda liiki tööde tõhusus võib oluliselt mõjutada mitut tulemuslikkuse mõõdet (näiteks seoses leketega), parandades reageerimisaega ja suutlikkust;
- sisendite, näiteks energia ja kemikaalide tõhusam hankimine ning nendega seotud kuluriskide tõhusam haldamine;

- tõhusam klienditeenindus ning haldus- ja tugitegevus, mille puhul mastaapsus võib pakkuda märkimisväärseid võimalusi nii kulude kokkuhoiuks (nt dubleerimise vähendamise kaudu) kui ka kvaliteedi parandamiseks (nt paremate teavitamisprotsesside kasutuselevõtu kaudu).

### *Tulevaste teenuse- ja investeerimisvajaduste tõhus kindlaksmääramine ja planeerimine*

Eespool käsitatakse teenuste osutamisega seotud vajadusi ja investeerimisplaan suuresi mõõdapääsmatuna ning juhitakse tähelepanu mõnele võimalikule viisile, kuidas nende vajaduste täitmise tõhusust saaks konsolideerimise abil suurendada. Kuid Eesti vee- ja kanalisatsiooniteenuste sektori edaspidiste investeerimisvajaduste tõenäolise ulatuse ja laadi tõttu on äärmiselt oluline käsitleda tõhusust ka seoses tulevaste vajaduste kindlaksmääramise ja planeerimisega. Oluline on see, et keskkonnanõuetega ja teenuse kvaliteedi/kättesaadavuse sihttasemetega seotud poliitikaeesmärke on tõenäoliselt võimalik saavutada mitmel moel ning valitud lähenemisviiside kohta tehtud otsustel võib olla pikaajaline mõju teenuste maksumusele, kvaliteedile ja/või keskkonnaalastele tagajärgedele.

Eriti keeruline võib olla leida sobivat lähenemisviisi reovee süvapuhasustuse protsesside (näiteks reovee fosforisisalduse vähendamiseks kasutatavate protsesside) väljatöötamisele ja rakendamisele. Reovee süvapuhasustust võib olla väga kulukas juurutada ja selliste protsesside kasutuselevõtu maksumus inimekvivalendi kohta võib järsult kasvada, kui puhastusjaama mastaap väheneb ning heitvee ärajuhtimise loa nõuded muutuvad rangemaks.<sup>2</sup> Seetõttu võib nende protsesside kasutuselevõttuga seotud otsustel olla eriti suur mõju kuludele hõredamalt asustatud piirkondades. Samuti võib teatava lähenemisviisi kasutuselevõtmine kinnistada teenuste osutamise mudeli ja sellega seotud rahalise mõju paljudeks aastateks, sealhulgas näiteks mõne puhastusmeetodi rakendamiseks vajalike kemikaalide hankimise jätkuvate kulude tõttu.

Konsolideerimine (ühes või teises vormis) võib pakkuda võimalusi tõhusust märkimisväärselt suurendada keskkonnanõuete täitmise viiside kindlaksmääramisel ja kavandamisel, sealhulgas järgmistel põhjustel:

- valikuvõimaluste koordineeritum hindamine laiemates geograafilistes piirkondades võib tuua märkimisväärselt kasu;
- valikuvõimaluste kindlaksmääramise ja hindamise tõhusus võib suuresti sõltuda asjakohaste tehniliste teadmiste kättesaadavusest, mida võib väiksemas ettevõttes olla märksa raskem tagada (s.t vajalike tehniliste teadmiste hankimisel võib tekkida märkimisväärne mastaabisääst).

Need tegurid võivad kasutusele võetavate lähenemisviiside tõhusust mitmel viisil oluliselt mõjutada. Näiteks võidakse teha kindlaks kasulikke võimalusi mastaabi suurendamiseks, nii et (nagu eespool märgitud) ühikukulu võib järsult väheneda, kui puhastusjaama suurus kasvab (nii et reovee süvapuhasustuse saab pärast asjakohase võrgu rajamist juurutada ühes suuremas puhastusjaamas, mitte kahes või enamas puhastusjaamas eraldi). Alternatiivsed puhastusviisid, näiteks need, mille puhul kasutatakse nn looduskapitalil põhinevaid lahendusi, võivad osutada eelislahendusteks, arvestades hinnanguid kogu eluea jooksul tekkivate kulude kohta ja muid kestlikkuse kaalutlusi. Põhimõtteliselt võib olla võimalik uurida, kas puhastamisel saab vältida kulukat „toruotsatehnoloogiat“ (eriti väiksemates kohtades), saavutades samaväärsed keskkonnatulemused muul viisil. Paljudes riikides on tavaline, et vee- ja kanalisatsiooniteenuste osutajad püüavad sõlmida kokkuleppeid põllumajandustootjatega, et nood võtaksid kasutusele tavad, mille tulemusel väheneb potentsiaalselt kahjulike ainete sisaldus veekogudes.<sup>3</sup> Selline lähenemisviis valgalade haldamisele võib mõnes olukorras pakkuda oluliselt odavamalt võimalust keskkonnatulemuste parandamiseks kui keerukate reovee süvapuhasustuse protsesside kasutuselevõtt.<sup>4</sup> Me mõistame, et seoses kehtivate HELCOMi nõuetega ei ole võimalik sellist lähenemisviisi rakendada ja et olemasolevad reovee süvapuhasustuse meetodid, mis on tulnud kehtivate nõuete täitmiseks kasutusele võtta, ei ole seni põhjustanud ebaproportsionaalselt suuri kulusid väiksematele puhastusjaamadele. Märgime siiski, et alternatiivsete lähenemisviiside uurimine (ja võimalus neid rakendada) väärib tõenäoliselt hoolikat tähelepanu siis, kui kaaluma hakatakse rangemate reovee süvapuhasustuse nõuete kehtestamist, mida võidakse kohaldada ka väiksemate puhastusjaamade suhtes.

Laiema (konsolideerituma) geograafilise lähenemisviisi kasutuselevõtmine võib tuua märkimisväärset kasu ka muude poliitikaeesmärkide seisukohast. Näiteks võib eeldada, et avalike vee- ja kanalisatsiooniteenuste kättesaadavuse suurendamise kulud erinevad piirkonniti märkimisväärselt, sealhulgas olulise tegurina rahvastikutiheduse erinevuste tõttu. Ka see võib osutada, et tõhusate valikuvõimaluste kindlaksmääramise ja arendamise protsessid on eriti kasulikud, kui asjaomaseid poliitikaeesmärke püütakse saavutada suhteliselt väikese rahvastikutihedusega piirkondades. See tähendab, et „traditsiooniliste“ lähenemisviiside (nagu võrgu laiendamine) maksumus kliendi kohta võib osutada väga suureks, mistõttu alternatiivsed lähenemisviisid, sealhulgas „mittefüüsilised“ võrgupõhised lähenemisviisid, võivad väärida hoolikat tähelepanu. Kanalisatsiooniteenuste puhul võib see hõlmata mõnes hõredalt asustatud piirkonnas koduste reoveepuhastussüsteemidega seotud kogumis- ja puhastusprotsesside tõhususe kaalumist.<sup>5</sup>

### *Taskukohasuse, vastuvõetavuse ja edasilükkamisega seotud riskid*

Nagu eespool rõhutati, võib tulevaste kapitaalhoolduse ja parenduste tegemise vajaduste täitmise mõju klientide arvetele olla märkimisväärne. Asjaomaste plaanide elluviimisel võib see põhjustada taskukohasuse ja vastuvõetavusega seotud probleeme. Seetõttu on märkimisväärne risk, et vajalikud investeeringud võidakse edasi lükata, kui nende mõju hinnatakse liiga suureks. Investeeringute edasilükkamine võib järgneda sõnaselgele otsusele, mis põhineb mõjuhindamisel ja asjaomaste prioriteetide kaalumisel. Edasilükkamine võib aga ilmnedagi ka passiivsemalt, mõistetavate kohaliku tasandi jõupingutuste kaudu vältida või vähemalt piirata arvete suurenemist (mis võib seisneda suhteliselt vähese tähelepanu pööramist plaanidele, mis võivad elluviimise korral põhjustada märkimisväärse hinnatõusurvet).

Laiemalt tuleb siinkohal arvestada seda, et tulevased arvete taskukohasuse ja vastuvõetavusega seotud pinged tuleb ühel või teisel moel lahendada. Kui leitakse, et tasusid ei ole võimalik möödapääsmatuks/asjakohaseks tunnistatud investeeringute rahastamiseks vajalikus ulatuses tõsta, ja kui välise rahastamise allikad (nt ELi või keskvalitsuse toetused) ei ole enam kättesaadavad, siis tuleb investeerimiskulusid mõnevõrra vähendada. Selles kontekstis võib olla väga oluline käsitleda tõhususe küsimusi, mis toodi välja eelmistes jagudes, kuna tõhususe parandamine võib aidata investeerimiskulusid vähendada (s.t teha seniste tasude taseme juures rohkem „praegu“). Alternatiiv on investeerimiskulude piiramine investeeringute edasilükkamise kaudu (s.t vähem tehakse „praegu“ ja rohkem jäetakse „hilisemaks“).

Tavaliselt eksisteerib kapitaalhoolduse ja parenduste tegemise ajalisel planeerimisel mõningane paindlikkus (arvestades õigusaktidest tulenevaid nõudeid, mida selle suhtes võidakse kohaldada). See võib anda teatava manööverdamisruumi, nii et mingi aja jooksul ei pruugi edasilükkamise strateegia tõhususkaalutlusi kuigivõrd mõjutada. Võttes arvesse ka seda, kui suur osa varadest on Eestis rajatud hiljuti ELi rahaliste vahendite toel, on enne ulatuslikuma kapitaalhoolduse vajaduste mõningast kasvu igal juhul teatav periood, mil saab kergemalt hingata. Pikaajaline edasilükkamine võib aga iseenesest tekitada lisaprobleeme, sealhulgas tõhususega seotud probleeme.

Mõnel juhul võivad need ilmnedagi varade sagedasemate riketena, mille kõrvaldamine võib olla kulukas. Kuna paljud vee- ja kanalisatsiooniteenuste sektori varad on pikaealised, võib varade seisukorra olulise halvenemise ja rikete sagenemise vahel olla märkimisväärne viiteaeg. Kuigi see viiteaeg võimaldab tagada teenuste osutamise järjepidevuse lühikeses ja keskpikas perspektiivis, võib see tähendada ka seda, et varad võivad oluliselt kahjustuda üsnagi märkamatu viisil.

Need asjaolud ei pruugi põhjustada suurt muret, kui vaadelda hooldust üksikute varade kaupa. Samas võib edasilükkamisotsuste tulemuseks olla kapitaalhoolduse vajaduste kuhjumine, mida ei ole enam võimalik või majanduslikult otstarbekas õigel ajal lahendada, ja see võib olla juba suurema mure allikas. Seega võib edasilükkamine põhjustada märkimisväärsete probleemide kuhjumise edaspidisteks aastateks, sest selle asemel et rakendada aja jooksul suhteliselt „sujuvat“ lähenemisviisi hooldusvajaduste haldamisele ja täitmisele (kogu asjaomase varaportfelli ulatuses), võidakse tekitada ebaühtlaste vajaduste kogumid, millega võib olla palju raskem tegeleda, seda nii kulukuse kui ka ressursside ja suutlikkuse seisukohast. Seega võib

eespool esile toodud tõhususküsimuste käsitlemist pidada väga oluliseks teguriks, mis aitab lahendada arvete taskukohasuse ja vastuvõetavusega seotud probleeme ning piirata seda, mil määral võivad edasilükkamise suundumused tekitada lisaprobleeme, millega tuleb tegeleda tulevastel aastatel.

Eeltoodust tuleneb, et ei oleks asjakohane lükata edasi jõupingutusi tõhususe suurendamiseks tulevaste investeeringute kavandamisel ja teenuste osutamisel seni, kuni tekivad uued probleemid. Reform tuleb teha edasilükatud otsuste (praegu ei tehta midagi) ning taristu ja teenuste kvaliteedi suurema halvenemise vahelisel ajal. See annab teatava manööverdamisruumi strateegiliselt kavandatud ja konsulteeritud lähenemisviisi väljatöötamiseks ja rakendamiseks.

#### **4.2.2. Konsolideerimisvõimalused ning nende asjakohasus vee- ja kanalisatsiooniteenuste osutamisel Eestis**

Eesti vee- ja kanalisatsiooniteenuste sektori konsolideerimise viiside kaalumisel näib olevat kasulik eristada järgmist kahte lähenemisviisi:

- lähenemisviis, mis keskendub konkreetsele konsolideerimise mudelile: ettevõtete geograafilisele koondumisele, mille puhul hästi toimivad ettevõtted omandavad aegamööda väiksemad ja nõrgemad ettevõtted; ning
- laiem ja avatum lähenemisviis, mis lisaks mõningasele konsolideerimisele piirkondliku koondumise kaudu võib hõlmata ka mitmesuguseid ühistegevuse vorme, mis ei eelda ettevõtete ühinemist ning mis võivad olla seotud teatavate konkreetsete funktsioonide jagatud täitmisega.

Põhimõtteliselt võib konsolideerimisest tulenevat kasu saavutada ükskõik millisel neist viisidest, kuid rahvusvahelised kogemused näitavad, et konsolideerimisest tuleneva kasu saavutamiseks võib kasutada eri struktuure, mis toetab seega teise, laiemat ja avatuma lähenemisviisi kasutuselevõtmist. Näiteks (nagu märgiti 2. dokumendis) ei pruugi olla vajalik täita kõiki funktsioone samas ulatuses: veevarustusteenuseid võib olla võimalik osutada kanalisatsiooniteenustest erinevas ulatuses ning investeeringute planeerimist ja hankeid võib olla võimalik korraldada klienditeenindusest ja arvete esitamisest erinevas ulatuses. Mõnda pädevust võib pakkuda piirkonnakeskuses, et toetada väiksemaid ettevõtteid. Maapiirkondade jaoks võiks kaaluda lähenemisviise, mis on linnapiirkondade omadest erinevad. Kohalike teenuste (sealhulgas individuaalse kanalisatsiooni) haldamise puhul võiks kaaluda mitut valikuvõimalust alates ettevõtete ühinemisest kuni kohalike teenuste osutamise koordineerimiseni avaliku teenuse kaudu; selline avalik teenus võib hõlmata laia ja mitmekesist territooriumi ning võib mõnel juhul keskenduda ainult kohalikele kanalisatsiooniteenustele (nagu Prantsusmaal, kus SPANC haldab ja hooldab maapiirkondades septikuid).<sup>6</sup> Neid (ja teisi) variante ning nende asjakohasust ja teostatavust Eesti oludes tasub kaaluda.

Eesti vee- ja kanalisatsiooniteenuste osutamise reformimise üks peamisi elemente on aga eesmärk tagada konsolideerimine vabatahtlikkuse alusel. See tähendab, et tuleb hoolikalt kaaluda, mil määral võivad erinevad lähenemisviisid ühtida eri ettevõtete ja nende omanikust omavalitsuste stiimulitega. Järgmises jaos käsitletakse stiimuliprobleeme üksikasjalikumalt, tuues esile, mil määral võib stiimulitega seotud mõju takistada ettevõtete geograafilisele koondumisele (s.t eespool määratletud esimesele valikuvõimalusele) keskenduva lähenemisviisi rakendamist, kui eesmärgiks on seatud vabatahtlikul alusel toimuv konsolideerimine. Üldisemalt näitab konsolideerimise võimalike stiimulite ja olulise tegurina ka takistavate asjaolude kaalumine, et poliitikaraamistiku kujundamisel võib olla märkimisväärselt kasulik pidada silmas laiemat ja avatumat lähenemisviisi konsolideerimisele (s.t eespool määratletud teist valikuvõimalust). Esile tuuakse mõned rahvusvahelised näited, mis näivad olevat eriti asjakohased ja kasulikud võrdlusalused.

### **4.3. Konsolideerimise stiimulid**

Eesti vee- ja kanalisatsiooniteenuste kontekstis on iseäranis oluline kaaluda konsolideerimise stiimuleid, arvestades et konsolideerimisest tulenevat soovitud kasu püütakse saavutada vabatahtlike protsesside

kaudu. Mõningaid konkreetsemaid küsimusi selle kohta, kuidas hindade kehtestamise kord ja muud reguleeriva raamistiku aspektid võivad mõjutada stiimuleid saavutada tõhususest tulenevat kasu konsolideerimise kaudu, käsitletakse dokumendis nr 5. Siinkohal on siiski kasulik üldisemalt kaaluda seda, miks konkreetsete ettevõtteid ja/või nende omanikust kohalikud omavalitsused ei pruugi pidada konsolideerimist soovitavaks. See võib anda mõtteainet selleks, et käsitleda eri konsolideerimismudelite teostatavust ja/või tõenäolist väljakujunemist. Seejuures võib eristada järgmisi olukordi:

1. ettevõtteid ja/või nende omanikust kohalikud omavalitsused ei ole teadlikud eri konsolideerimisviiside tulemusena tõhususest saadavast kasust või ei ole selles veendunud;
2. ettevõtteid ja/või nende omanikust kohalikud omavalitsused leiavad, et teatavate konsolideerimisviiside abil on tõenäoliselt võimalik saavutada olulist tõhususest tulenevat kasu, kuid neil on kahtlusi, millised võiksid olla sellise kasu püüdlamise tagajärjed.

#### **4.3.1. Teadlikkus tõhususest tuleneva kasu ulatusest ja selle aktsepteerimine**

Sellel võib olla mitu eri mõõdet, sealhulgas järgmiste asjaolude teadmine ja aktsepteerimine:

- praegune tulemuslikkus (kulude, teenuste kvaliteedi ja keskkonnaalaste tulemuste puhul) ning see, kuidas see on võrreldav teiste ettevõtetega ja sellega, mida oleks veel võimalik saavutada;
- edaspidi tekkivad tulemuslikkuse probleemid, sealhulgas eespool käsitletud kapitaalhoolduse ja parenduste tegemise vajadused ning nende täitmisega seotud võimalik kulu- ja hinnatõusurve;
- võimalused eri konsolideerimisviiside kaudu olukorda parandada.

Iga nimetatud mõõtme puhul teadlikkuse parandamine ja aktsepteerimise suurendamine oleks tõenäoliselt märkimisväärselt kasulik, eriti arvestades Eesti olusid, mille võib kokku võtta järgmiselt:

- Erinevate vee-ettevõtete tulemuslikkust käsitleva teabe kättesaadavus on endiselt suhteliselt piiratud, nagu ka võrdleva hindamise kasutamine ja tulemuste avaldamine. Nagu dokumendis nr 5 lähemalt kirjeldatakse, on teistes riikides sageli kasutatud läbipaistvusmeetmeid, sealhulgas valgusfoori stiilis koondtabeleid, milles käsitletakse suhteliselt väikest hulka vee- ja kanalisatsiooniteenuste osutajate tulemuslikkuse põhinäitajaid ning mis kujutavad endast avalikkusele kättesaadavat võrdlusalust suhtelise tulemuslikkuse ja konkreetsete ettevõtete tulemuslikkuse kohta. Eesmärk on tuua esile valdkonnad, kus tulemuslikkus jätab soovida, ning seeläbi motiveerida ettevõtteid (ja nende omanikke) olukorda tunnustama ja sellele reageerima. Nagu dokumendis nr 5 lähemalt kirjeldatakse, on Eestis kasutusel laiem valgusfoori tüüpi süsteem, mis võimaldab avalikkusel tutvuda mõningase vee- ja kanalisatsiooniteenuste osutajaid puudutava teabega, mida saab kohalike omavalitsuste lõikes võrrelda.<sup>7</sup> Siiski näib, et oleks võimalik tekitada märksa mõjusamaid mainekujunduslikke stiimuleid, kasutades sihipärasemaid vee- ja kanalisatsiooniteenuste osutajate tulemuslikkuse põhinäitajate võrdlusi. See võiks hõlmata tulemuslikkuse võrdlemist nii eri ettevõtete rühmade sees kui ka nende vahel, võttes arvesse mõningaid olulisi ettevõtete tegutsemistingimuste erinevusi.<sup>8</sup> Sellise lähenemisviisi väljatöötamise protsessi kirjeldatakse Portugali näitel dokumendis nr 5.
- Võimalikke tulevasi investeerimisvajadusi võidakse (otseselt või kaudselt) käsitada liiga väikesena selleks, et need vääriskid erilist tähelepanu, kui samas tuleb kaaluda mitmesuguseid kiireloomulisemaid küsimusi, mis väikestel vee- ja kanalisatsiooniteenuste osutajatel eeldatavasti lahendada tuleb. Arvestades ELi rahaliste vahendite rolli eelnevatel aastatel, võib investeerimisvajadusi olla peetud millekski, millega peavad tegelema ja mida vajaduse korral peavad rahastama teised (eelkõige keskvalitsus ja EL). See tõstatab küsimuse, kas piirkondlike ja/või riiklike strateegiliste planeerimisdokumentide väljatöötamise ja avaldamise kaudu (nagu seda tehakse paljudes riikides) võiks pakkuda rohkem selgust (ja konkreetset) seoses sellega, millised on eri ettevõtete tulevased teenuste osutamisega seotud kohustused ja nendega seotud investeerimisvajadused.



- Kuna Eesti vee- ja kanalisatsiooniteenuste osutajate konsolideerumine on seni olnud piiratud, puuduvad selged Eesti näited, mille abil saaks osutada, millist kasu on võimalik saavutada. Eespool kirjeldatud võrdluspõhise tulemusjuhtimise suhteliselt vähene kasutamine ja läbipaistvus ei ole selles kontekstis kasulik, sest see võib tähendada, et puudub selge ja kergesti mõistetav viis näidata, millal on tulemuste paranemine saavutatud konsolideerimise kaudu. Samuti vajab lahendamist küsimus, kuidas saaks sektoris kõige paremini jagada teavet praktiliste konsolideerimiskogemuste kohta, et toetada teisi vee- ja kanalisatsiooniteenuste osutajaid ning nende omanikke konsolideerimisvõimaluste hindamisel.

Ülaltoodud kaalutlused võivad olla eriti olulised olukorras, kus vee- ja kanalisatsiooniteenuste osutajate kõrgemal juhtkonnal ja omanikel võib olla vähene suutlikkus tegeleda eespool mainitud pikaajaliste ja strateegiliste tõhususe ja konsolideerimise küsimustega, arvestades igapäevaseid tegevus- ja finantsküsimusi, mida neil ilmselt igapäevaselt lahendada tuleb. Nagu eespool märgitud, võib tulemuslikkust käsitleva teabe, võrdlevate hindamiste, sektori strateegilise planeerimise ja praktilisi konsolideerimiskogemusi käsitleva teabe läbipaistva väljatöötamise ja esitamise suurendamine aidata vee- ja kanalisatsiooniteenuste osutajate ja nende omanikust kohalike omavalitsuste jaoks muuta ulatuslikuma konsolideerimise vajalikkuse veenvamaks.

#### **4.3.2. Kartused, et konsolideerimisega võivad kaasneda soovimatud kõrvalmõjud**

Kui kahe ettevõtte konsolideerumine toob olulist tõhususest tulenevat kasu, võib põhimõtteliselt eeldada, et mõlemad ettevõtted on motiveeritud konsolideeruma, tingimusel et kumbki neist loodab kogukasust saada mõistliku osa. Tulevase kasu ootusi ja seega ka kasuliku konsolideerimise stiimuleid võib aga mõjutada mitu tegurit.

Eesti vee- ja kanalisatsiooniteenuste kontekstis näib eriti oluline kaaluda järgmisi tegureid:

- nn pörkmehhanismi efekt;
- ristsubsideerimine ja sellega seotud õiglusküsimused;
- eri vee- ja kanalisatsiooniteenuste osutajate kohaldatavate tasude erinevuste käsitlemine.

##### *Pörkmehhanismi efekt*

Nn pörkmehhanismi efekt võib tekkida seetõttu, et ettevõtte suhtes kohaldatavad regulatiivsed tingimused võivad olla mõjutatud uuest kättesaadavaks muutunud teabest. See võib tähendada, et konkreetse ettevõtte jaoks võib tõhususe eduka parandamise tulemuseks olla tegevuskeskkond, mis on temale raskem kui see, milles ta tegutses enne tõhususe parandamist. See tähendab, et kui ettevõtte on näidanud, et ta suudab tegutseda väiksemate kuludega, võib reguleerimisasutus vähendada tasude kaudu kulude katmise ulatust, mistõttu ettevõtte ei saa tõhususe parandamisest kasu. Valitseb üldine arusaam, et selline lähenemisviis võib parandamise stiimuleid nõrgendada. Küsimus on selles, kui suures ulatuses peaks ettevõtetel, kes võtavad meetmeid tõhususe suurendamiseks, olema lubatud saada osa seeläbi saadud kasust, et neil oleks stiimul seda kasu üldse kindlaks teha ja saavutada.

Üks tavapärane viis selle probleemi lahendamiseks on teatavat liiki „regulatiivse viivituse“ kasutamine, nii et tasusid korrigeeritakse tõhususe kaudu saavutatud kokkuhoiu kajastamiseks üksnes perioodiliselt, mis annab ettevõttele võimaluse saada väiksematest kuludest teataval määral kasu enne tasude korrigeerimist. Üldine lähenemisviis on selline, et kulused hinnatakse ja hinnad kehtestatakse uuesti kindlaksmääratud ajavahemike järel (sageli iga viie aasta tagant), mis võimaldab ettevõtetel saada kasu hindade kindlaksmääramise vahelisel ajal saavutatavast kokkuhoiust.<sup>9</sup> Sellise lähenemisviisi kasutuselevõtmise põhjendatust käsitletakse lähemalt dokumendis nr 5.

*Ristsubsideerimine ja sellega seotud õiglusküsimused*

Eespool eeldati, et konsolideerimise motivatsiooniks on saada tõhususest tulenevat kasu. Mõne omavalitsuse puhul tekib siiski küsimus, kas asjaomane vee-ettevõtte oleks rahaliselt jätkusuutlik (klientide makstavate tasude baasil) isegi siis, kui konsolideerimise abil saaks tõhusust parandada. Samuti võib eeldada, et tulevased demograafilised ja keskkonnanõuete muutused süvendavad rahalise jätkusuutlikkuse probleeme.

Seetõttu on võimalik, et suuremad, rahaliselt paremal järjel vee-ettevõtted ei soovi konsolideeruda väiksemate vee-ettevõtetega, millel on suuri rahalise jätkusuutlikkuse probleeme, sest konsolideerumise tulemusena võib neil osutada vajalikuks väiksemaid ettevõtteid ristsubsideerida. Võib esineda olukordi, kus see ei kujuta endast olulist takistust konsolideerimisele. Näiteks:

- kui rahalise jätkusuutlikkuse probleemid on suhteliselt väikesed, siis võib tõhususest saadav kasu olla nende korvamiseks piisav;
- suuremate vee-ettevõtete soovi konsolideeruda võivad mõjutada ka muud sotsiaalsed, mainega seotud ja strateegilised tegurid. Näiteks võib ettevõtte olla valmis teist ettevõtet teataval määral ristsubsideerima, kui see aitab edendada tema piirkondlikku katvust ja mainet.

Üldisemalt võib aga eeldada, et kartused väiksemate ettevõtete rahastamismudeli jätkusuutlikkuse pärast kujutavad endast olulist takistust vähemalt mõne konsolideerimisvormi puhul (nt integreeritud piirkondlike ettevõtete kujundamine, mis võtavad vastutuse väiksema ettevõtte piirkonna teenindamise eest). See tähendab, et taskukohasusega seotud probleemid võivad olla piisavalt teravad, et vähendada klientide makstavate tasude arvelt (tegevuskulude kõrval) investeerimisvajaduste rahastamise võimalusi, ning see võib muuta senise rahastamismudeli praegu vee- ja kanalisatsiooniteenuseid osutava ettevõtte jaoks jätkusuutmatuks. Sellises olukorras võib olla vaja kaaluda sotsiaalpoliitilisi vahendeid, et toetada vee- ja kanalisatsioonitasude taskukohasust, ning kui sellise toetusega seotud siduvad kohustused puuduvad, võidakse konsolideerumist teiste ettevõtetega tõenäoliselt pidada teostamatuks variandiks.

*Klientide makstavad tasud ja laiema keskkonnakasu rahastamine*

Üks vee- ja kanalisatsiooniteenuste kulude puhul kaalutav pingevallikas on tavaliselt seotud erinevusega järgmiste kulude vahel:

1. asjaomastele klientidele vee- ja kanalisatsiooniteenuste osutamise kulud ning
2. kulud, mida asjaomane vee-ettevõtte peab kandma kohaldatavate keskkonnanõuete täitmiseks.

Punktiga 1 seotud õiglusküsimusi võib pidada suhteliselt lihtsaks. Asjaomaste investeeringute pikaealisus võib paratamatult tekitada mõningaid põlvkondadevahelise õiglusega seotud küsimusi (nt kuidas peaksid kulud jagunema praeguste ja tulevaste klientide vahel). Lisaks saab konkreetse vee- ja kanalisatsiooniteenuste osutaja kliendid (enamasti) kergesti kindlaks teha ning üldjuhul peaksid nad ka kandma teenuste osutamise kulusid (kui allpool käsitletavat teravat taskukohasuse probleemi ei ole takistuseks).

Keskkonnanõuete täitmise kulude puhul võivad aga õiglusküsimused osutada keerukamaks. Üks tavapärane lähenemisviis on käsitleda kõiki keskkonnanõuete täitmisega seotud kulusid lihtsalt nii, nagu oleksid need vee- ja kanalisatsiooniteenuste osutamise kulud, mistõttu need jäävad asjaomaste klientide kanda. Sel juhul võib aga mõnikord juhtuda, et need, kes peavad asjakohaste keskkonnanõuete täitmise kulusid kandma, ei lange kuigivõrd kokku nendega, kes saavad nõuete täitmisest kasu. See tähendab, et võib esineda märkimisväärne positiivne välismõju.

Geograafilise konsolideerimise ulatus võib selles kontekstis olla väga oluline, kuna see võib mõjutada seda, mil määral langeb konkreetseid keskkonnaparendusi rahastav rühm kokku rühmaga, kes neist parendustest kasu saab. Näiteks võivad reoveepuhastusjaamad olla kohustatud täitma rangeid ja väga kulukaid fosfori

eemaldamise nõudeid, mis on seotud murega toitainete sisalduse pärast suublas. Võib arvata, et need nõuded toovad laialdast kasu kogu elanikkonnale, sealhulgas kasu, mis tuleneb Eesti valitsuse poolt Läänemerega seoses võetud kohustuste täitmisest. Kui Eestis oleks väike arv suuri piirkondlikke vee- ja kanalisatsiooniteenuste osutajaid, siis võib juhtuda, et praktiliselt ei oleks suurt vahet, kes kannab fosfori eemaldamise kulud ja kes saab sellest kasu (asjaomased kulud jaguneksid paljude, rohkemates linnades ja rohkemates maapiirkondades elavate klientide vahel. Seevastu vee- ja kanalisatsiooniteenuste osutamise killustatus võib Eestis põhjustada ohu, et tekib suur ebavõrdsus vee- ja kanalisatsiooniteenuste osutajate keskkonnakaitsemeetmete kulusid kandvate klientide ja neist kasu saavate klientide vahel.

Kuna viimastel aastatel on keskkonnaparenduste toetamiseks kasutatud ELi rahalisi vahendeid, on see võimalik pingeallikas olnud vähetähtis, sest keskkonnanõuete täitmisega seotud kulusid ei rahastanud (enamjaolt) nende konkreetsete vee- ja kanalisatsiooniteenuste osutajate kliendid, kelle suhtes keskkonnanõudeid kohaldati. Kuna aga kõnealuseid ELi rahastatud varasid tuleb hooldada ja asendada ning kuna tuleb täita ka muid keskkonnanõudeid, muutub see pingeallikas tõenäoliselt ajapikku suuremaks.

Tegelikult võib eeldada, et konkreetse ettevõtte kliendid rahastavad mõningaid keskkonnaparendusi, millest saavad kasu teised kliendid, ning saavad kasu mõningatest keskkonnaparendustest, mida rahastavad teised kliendid (näiteks kuna need muud parendused võivad aidata täita riiklikke kohustusi ja seeläbi anda laialdaselt hajutatud kasu). Tekib küsimus, kas sektori killustatuse tõttu tuleb mõningatel klientidel iseäranis tõenäoliselt rahastada laiemat kasu ja kas see mõjutab oluliselt asjaomase ettevõtte rahalist jätkusuutlikkust.

Mis puudutab konsolideerimise stiimuleid, siis siinkohal on tähtis eespool öeldu: koondumine rahaliselt jätkusuutmatu ettevõttega võib olla märkimisväärne takistav asjaolu, sest teatava ristsubsideerimise vajaduse tõttu võib see suurendada olemasolevate klientide kantavaid kulusid. Kuigi poliitika seisukohast võib sellist ristsubsideerimist pidada mõistlikuks ja asjakohaseks, on küsimus selles, kas ettevõtte (ja nende omanikust kohalikud omavalitsused) tahaksid koondumise kaudu vabatahtlikult teisi ristsubsideerida. Näib, et eri konsolideerimisvõimaluste kaalumisel on eriti oluline lähtuda laiemast vaatenurgast, sest on olemas mitmeid lähenemisviise, mis ei hõlma piirkondlikku koondumist ettevõtete ühinemise teel ning mille puhul on võimalik saada konsolideerimisest tulenevat kasu, ilma et tekiks kirjeldatud ristsubsideerimise probleem ja sellega kaasneva võiv heidutav mõju.

#### 4.4. Konsolideerimisega seotud poliitikavalikute mõju

Eespool käsitleti mõningaid erinevaid põhjusi, miks mõnda vee- ja kanalisatsiooniteenuste osutajat võidakse (tulevikku vaadates) pidada rahaliselt jätkusuutmatuks, ning kirjeldati, miks see võib mõne konsolideerimisvormi, eelkõige suuremate piirkondlike ettevõtete vabatahtliku moodustamise puhul olla oluline heidutav asjaolu. Põhimõtteliselt võiks tegeleda nende eri teguritega, mis on mõningate vee-ettevõtete nõrga finantsseisundi põhjuseks. See võib hõlmata näiteks sotsiaalpoliitilisi meetmeid, mille eesmärk on toetada kliente, kellel tekivad teravad taskukohasuse probleemid, ja/või täiendavate rahaliste vahendite võimaldamist, et lahendada olukordi, kus on kindlaks tehtud, et ühe konkreetse vee-ettevõtte klientidel tuleb iseäranis tõenäoliselt rahastada laiemat keskkonnakasu.

Sellised lähenemisviisid (kui neid edukalt rakendatakse) võivad tunduvalt vähendada tegureid, mis takistavad suuremate piirkondlike ettevõtete vabatahtlikku moodustamist. Tõenäoliselt aga nõuaks see märkimisväärseid poliitilisi jõupingutusi seoses suhteliselt suure hulga väikeste vee-ettevõtete teenindavate piirkondadega ning selliste lähenemisviiside eelistamise põhjendatus näib küsitav. Eespool osutatud üksikasjalike hindamiste ja ümberkorralduste tegemist võiks vaadelda pigem konsolideerimisprotsessi osana ja selle protsessi tulemusena, mitte eraldiseisva ettevalmistava sammuna ja sellele protsessile eelneva tegevusena.

Oluline on rõhutada, et eespool nimetatud stiimuliprobleemid mõjutavad eeldatavasti eriti tugevalt integreeritud piirkondlike ettevõtete vabatahtliku arendamise motivatsiooni. Seda arvestades näivad eespool esitatud kaalutlused toetavat seisukohta, et oleks asjakohane võtta vastu poliitiline lähenemisviis, mille eesmärk on soodustada laiemal valikul konsolideerimismudelite kasutuselevõtmist, mis hõlmab piirkondlike ettevõtete loomist, kuid ei piirdu sellega. Eriti asjakohane näib olevat kaaluda järgmist kahte näidet Prantsuse ettevõtete kohta, eelkõige selleks, et tuua konsolideerimisest saadavat kasu väiksematele omavalitsustele:

- **SDEA:** näide selle kohta, kuidas saab säilitada kohalikku kontrolli hinnaotsuste üle, viies samas mitmesugust vee- ja kanalisatsiooniteenustega seotud tegevust ellu partnerluspõhiste allhangete kaudu, et saada kasu tekkivast mastaabisäästust. See laiaulatuslik lähenemisviis võib hõlmata konsolideerimise eri vorme, mis muu hulgas erinevad hõlmatud teenuste osutamise ulatuse ja sügavuse poolest: nt eri liiki igapäevategevuste ühine elluviimine vs. investeeringute kavandamise, tööde tellimise ja finantssuutlikkuse ühendamine.<sup>10</sup>
- **SPANC:** avalikku teenust osutav ettevõtte, mille vastutusalasse kuuluvad kanalisatsioonivõrguga ühendamata reoveekäitlussüsteemide (seadmed ja rajatised, millega tagatakse avaliku kanalisatsioonivõrguga ühendamata hoonete olmereovee (v.a vihmavee) kogumine, transport, puhastamine ja kõrvaldamine) seadmed, hooldus ja toimimine. SPANC on näide selle kohta, kuidas ülesannete paindliku jaotamise ja kogumissüsteemi arendamine võib olla tõhus alternatiiv kulukatele kanalisatsiooniteenustele suhteliselt hõredalt asustatud piirkondades, tagades samas asjakohase keskkonnakaitse.<sup>11</sup>

Mis tahes stsenaariumi korral kehtivad eespool esitatud kaalutlused: muudatuste põhjendamisel on vajalik suurendada teabe jagamise ja suunamise kaudu teadlikkust. Seda võib teha sektori strateegilise planeerimise raames (keskkonnaministeeriumi ülesanne), praktiliste konsolideerimiskogemuste jagamise teel (seda võiks korraldada vee-ettevõtete ühendus) ning teenusepakkujate individuaalsete ja suhteliste tulemuste kohta teabe jagamise abil.

## Märkused

<sup>1</sup> 2011.–2015. aasta andmete kohaselt. Vt OECD (2020), *Financing Water Supply, Sanitation and Flood Protection: Challenges in EU Member States and Policy Options*, OECD Studies on Water, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/6893cdac-en>, joonis 2.10.

<sup>2</sup> Vt selle kohta [https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5eda1e5ee90e071b734d2ca7/Northumbrian\\_Water\\_Reply\\_to\\_Ofwat\\_response\\_27.05.2020\\_NON-CONFIDENTIAL.pdf](https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5eda1e5ee90e071b734d2ca7/Northumbrian_Water_Reply_to_Ofwat_response_27.05.2020_NON-CONFIDENTIAL.pdf) joonis 15 (lk 70).

<sup>3</sup> OECD (2015), *Water and Cities: Ensuring Sustainable Futures*, OECD Studies on Water, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264230149-en>.

<sup>4</sup> Samas. Vt ka OECD (2020), *Nature-based solutions for adapting to water-related climate risks*, OECD Environment Policy Papers, No. 21, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/2257873d-en>.

<sup>5</sup> Vt allpool olevaid kommentaare Prantsuse avaliku teenuse SPANC kohta.

<sup>6</sup> SPANCi käsitletakse lähemalt allpool.

<sup>7</sup> Kohalikud omavalitsused | Rahandusministeerium

<sup>8</sup> Näiteks võiks võrrelda selliste ettevõtete tulemuslikkust, mis tegutsevad sarnastes rahvastikutiheduse tingimustes ja mille tegevuse ulatus on sarnane.

<sup>9</sup> Kasutatud on ka keerukamaid jooksva stimuleerimise mehhanisme, et püüda lahendada probleeme, mis tulenevad tõhususe parandamise stiimulite nõrgenemisest ajal, kui hindade järgmise kindlaksmääramise hetk on lähenemas.

<sup>10</sup> Vt näiteks [https://www.slideshare.net/OECD\\_ENV/joint-workshop-on-enhancing-efficiency-and-sustainability-of-water-supply-and-sanitation-presentation-joseph-hermal-249807561](https://www.slideshare.net/OECD_ENV/joint-workshop-on-enhancing-efficiency-and-sustainability-of-water-supply-and-sanitation-presentation-joseph-hermal-249807561).

<sup>11</sup> Vt näiteks [https://www.slideshare.net/OECD\\_ENV/joint-workshop-on-enhancing-efficiency-and-sustainability-of-water-supply-and-sanitation-presentation-benot-fribourgblanc](https://www.slideshare.net/OECD_ENV/joint-workshop-on-enhancing-efficiency-and-sustainability-of-water-supply-and-sanitation-presentation-benot-fribourgblanc).